

TÜRK VE İSLÂM ESERLERİ MÜZESİNDE İSLÂM ÜSTÜRLAPLARI

CAN KERAMETLİ

ÜSTÜRLAP kelimesi birleşik bir kelime olup, Antik Yunan dilinde yıldız anlamında Astron ve almak mastarı Lambancin kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Yıldızlar ilminde (ASTROLOJİ) astronomi araçları arasında geniş kullanım sahası bulunan araçtır. Gök cisimlerinin yüksekliklerini ölçen bu araçla zamana göre arz derecesi elde edilir. Antik çağlarda üstürlapla ufuk çizgisine oranla yıldızların ufka olan yükseklikleri ve durumları tayin edilirdi.

PLANİSFERİK üstürlabın yunan icadı bir alet olduğu genellikle kabul edilmektedir. Mucidi olarak da antikitenin en ünlü astronomu HİPPARKUS kabul edilir. Hipparkus Bitinyalı olup İznikte M.Ö. 190-125 sıralarında doğmuştur. Ekinoksu keşfetmiştir. Ekinoks yılın gündüzle gecesi eşit olduğu devreler. Bu tabii olay yılda iki defa meydana gelir. Bu da 21 ya da 22 Martla 23 Eylülle raslar. Bu devrede her iki kutup güneşe eşit mesafede bulunur. Güneşin ışığı her iki yarım küreye eşit uzunlukta yayılır. Bu devrelerin ilki İLKBAHAR EKİNOKSU'dur, diğeri ise SONBAHAR EKİNOKSUDUR.

Üstürlabın diğeri bir mucidi olarak da İskenderiye'nin ünlü geometri bilgini APOLLONIUS (M.Ö. 260-200) den bahsedilmektedir. Apollonius Pergalıdır, Antalya civarı.

Üstürlapların değişik tipleri vardır. Bunlar kullanım yerlerine göre yapılmışlardır. "DENİZ ÜSTÜRLAPLARI; GÖK ÜSTÜRLAPLARI" gibi.

M.Ö. 2. yüzyılda YUKARI MISIR da PTOLEMAUS'da doğmuş ünlü helenistik devir astronomu KLOD PTOLEME ise

bütün Ortaçağ süresince önemli kaynaklar adedilen matematik, optik, katoptrik (ışığın yansıma bilgisi) ve coğrafya'ya ait kitaplarında yeryüzünün iki yarım küresini gösteren haritası için Üstürlap adını kullanırdı. Ptolemeden sonra aynı kelime Ortaçağ ve 16-17. yüzyıllar boyunca da bu anlamda kullanılmıştır. (Resim I) Ptolome kâinatı sabit bir bütün kabul ederek dünyayı onun ortasına yerleştirirdi.

PRİZMATİK ÜSTÜRLAP adı ise 20. yüzyılda civa ihtiva eden bir kaptaki herhangi bir yıldızın belli bir yüksekliğini (genel olarak 60 ya da 45 derece) tespiti veyahut o yıldızın bir anını görmeye yarayan araca verilmiştir. Bu alette kullanılan prizma ve mercek civa kabına muayyen oranlarda yaklaştırılır veya uzaklaştırılır. Bugünkü Astronomide bu aletlerin geliştirilmiş tipleri kullanılmaktadır. Yeni DANJON ÜSTÜRLABI modern rasathanelerin en geliştirilmiş aleti olup bu da eşit yükseklik metoduna göre çalışır.

Antik üstürlapları Oxford profesörlerinden Charles Yekin tarafından faydalı eğitim aracı olarak gözden geçirilmiştir.

Üstürlaplar ikibin yıllık tarihleriyle dünyanın en eski ilmi araçlarından. Uygarlık tarihinde önemli rol oynamışlardır. Alman Kozmografı ve Denizcisi MARTİN BEHAİM (M. 1458-1507) üstürlabın denizcilikte kullanılmasını sağlamıştır. Bu kullanım 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. JOHN HADLEY ise üstürlabın KUADRANT ve cstant belirtmesinde faydalı etütlerini kabul etmiştir. Sekstant, bir dairenin 1/6 sıdır, yani 60 dereceli bir kavis. Bugünkü Sekstant aleti ise yıldızların ufka olan açı yüksekliklerini ölçer. Ögleyin sektant'la güneş

yüksekliği ölçülerek arz dairesi tespit edilir. KUADRANT ise bir arz meridiyeninin 1/4 dür, yani bütün noktaları bir noktaya eşit uzunlukta olan kavis hattın 1/4 ü. Bu tip araçlar ve güneşin ayarlamalarını gösteren cetvelli levhalar, masalar güneş yörüngesini ve arz derecesini bulmak için kullanılmıştır.

Üstürlabın en faydalı biçimi maden'den ya da tahtadan dairevi bir disk şekli uygulanmıştır. Üzerinde cihetleri gösteren ve çap işaretlerini aksettiren müteharrik bir kısım vardır. Bu kısım güneşin ve yıldızların yüksekliklerini verir. Arka kısmında ise yıldızların dairevi bir haritası yer alır. İşte bu madeni röliefli levha muhtelif ve çok zengin motif ve konpozisyonlarla bezenmiştir.

Yapılmış olduğu devre göre islâmi üstürlaplarda kıvrım dallı rumili, bitkisel süslemeler bulunduğu gibi hayvani üslûpta tezyin edilmiş olanları da vardır. Yine bu üst levhada adlandırılmış işaretler yıldızların parlaklıkları ile birbirlerine olan parlaklık dereceleri de gösterilir. Ayrıca burada güneşin yılın her günündeki durumu gösterildiği gibi burçların işaretleri ve sembolleri de yer alır.

Arka kısımdaki madenî çubuğun altında birkaç değişebilen dairevi plakalar bulunur. Bunlarda ise gezekgenlerin daireler şeklinde çizilmiş yükseklikleri yazılıdır. (Resim 2, 3, 4).

Zamanı tespit için üstürlabı kullanan, önce güneşin yüksekliğini ölçer, burç çemberinde o gün ile ilgili durumu ve mevkii tespit ettikten sonra madenî uzun çubuk hareket ettirilir, o şekilde ki tablo üzerindeki dairelerden biri ile güneşin yüksekliğini gösteren işaret birbirine uyar. Temas noktasında aletin merkezine çizilen bir çizgi zaman dairesi üzerindeki işarette zamanı verir.

İslâmî çağın erken devir üstürlaplarına ilâve edilmiş birçok teferruat arasında gölge çizgileri veya taksimatları yer alır. Bunlar basit bir şekilde mesafeleri ve yükseklikleri ölçerler. Takvim çizgileri ise güneşin burç tablosunda yılın hergünkü yerini gösterir. Mağnetik pergeller daha

geç 16. ve 17. yüzyıl aletlerinde astrologlar tarafından ayrıca kullanılmışlardır.

Üstürlap san'atkârları ve zanaatkârları üstürlabın derece çizgili zeminini ve onun üzerine gelen dairevi plakaları yaparken bilhassa Türk, Arap ve İran ustaları plakalar üzerindeki çizgileri motifler halinde belirterek ilmî aracı zengin süslemeli bir dekor haline getirmişlerdir.

Bu tipte İsfahanda yapılmış iki üstürlap Oxford Ashmolean Museumdadır. Biri H. 984 M. 1576 diğeri yüz yıl daha geç bir tarihe aittir. Bunlarda aşırı hayvani süsler vardır. Dış bordürle iç plakalara da büyük tezyini önem verilmiştir. Bu teferruatlar üstürlap san'atkârlarına zengin bir hayal gücü ve desen serbestisi temin eder. Yakın doğuda bu desenler İlhanlılardan sonra kuvvetli bir stilizasyonla takip eden devirler boyunca devam etmiştir. Üstürlapların stilize motifleri 15. yüzyılı bulmuş 16. yüzyıla da geçmiştir. Burada oymacı san'atkâr plakaların yüzünü girift oymalarla doldurmayı tercih etmiştir. 17 ve bilhassa 18. yüzyılda bu davranış son zamanlarını yaşamıştır. Bu desenlerde bitkisel arabesk üslûb ileri bir seviyededir. Her devrin üstürlapları aynı estetik seviyeyi göstermezler. Ancak geleneksel şemaları bulunduranlar ince bir zevki aksettirirler.

TÜRK VE İSLÂM ESERLERİ MÜZESİNDEKİ ÜSTÜRLAPLARIN KATALOĞU

Sıra No. I.

Env. No. 2952 (Resim 2)

Çap ölçüleri 14,5×12,5 cm. dir. Pirinç döküm olarak yapılmıştır. İçinde yine pirinçten ve 1 mm. kalınlığında dört yuvarlak levhası vardır. Bu levhaların üst ve alt yüzlerinde geometrik taksimatlar, küfi yazı ile rakkamlar ve yönleri gösteren yazılar bulunur. Tümü birden merkezi bir vida ile üstürlabın döküm olan esas gövdesine raptedilirler. Bunların üzerine yerleştirilmiş ve birçok yerleri oymalı yuvarlak beşinci bir plâkası daha vardır. Bu plâka üstürlabın ön yüzünü teşkil eder. Üzerinde muhtelif küfi yazılar ve alttaki plaka üzerinde belli yerleri işaretliyen

değişik yönlü birtakım sivri uçlar ihtiva ettiğinden tezyini bir özellik gösterir. Ortasında güneş şemsesini andıran bir biçim daha vardır. Bu plâkanın üzerinde astronomi ilmi ile ilgili arapça isimler ve tabirler yer alır. 2 santimetre eninde ve 9 cm. çapında olup üstürlabın alt kısmına hemen hemen teğet olan bu iç çember üzerinde küfi yazı ile ekvator serisinin on iki burç adı yazılıdır. Sırası ile şunlardır:

1 — El Hamil... (koç), 2 — El Sevr... (Boğa), 3 — El Cevza... (İkizler), 4 — El Seretan (Yengeç), 5 — El Esed... (Aslan), 6 — El Sümbüle... (Sümbüle - Başak), 7 — El Mizan... (Terazi), 8 — El Akrep... (Akrep), 9 — El Kavis... (Yay), 10 — El cedî... (Oğlak), 11 — El Delv... (Kova), 12 — El Hût.... (Balık)

Bunların da yanında astronomi ilmine ait bazı kural adları bulunur. Üstürlabın kulpunun takıldığı üst kısım alınlık şeklinde olup önden ve arkadan bitkisel kompozisyonludur. Rumili ve hatalı bu kompozisyon oyma tekniğinde yapılmıştır.

Üstürlabın arka kısmında, iki ucunda yıldızlara bakmaya ve mesafelerini ölçmeye yarayan iki delikli hareket eden bir çubuğu vardır. (Resim 3) Bunun da altında yine küfi yazı ile kitabe yer alır. Bu kitabenin bazı yerleri okunmuş ancak hicri yılı belirten kelime anlayamamıştır.

KİTABE: MUHAMMED BİN HAMİD MAHMUD ..... YILININ ÜSTÜRLAPÇISI Muhammed bin Hamid üstürlabı yapan san'atkârın adıdır. Genel özellikleriyle 13. yüzyıl Selçuk devrine ait bir eserdir.

Müze Topkapı Sarayı müzesinden gelmiştir.

Sıra No. 2

Env. No. 2953 (Resim 4)

Çap ölçüleri 15×13 cm. dir. Pirinç döküm olarak yapılmıştır. İçi geometrik taksimatlı olup üzerinde yönleri ve rakamları küfi yazı ile yazılmış üç adet Imm. kalınlığında levhası vardır. Üstündeki oymalı ve süslü plakası eksiktir. Arka yüzü tamamen astronomik taksimatlı olup üç yerinde kitabelidir. (Resim 5) Alttaki imza kitabesidir. Metin:

1 — SANATE MAHMUD BİN CELÂL BİN HAMÜD EL ÜSTÜRLABÎ

Tercümesi: Üstürlapçı Mahmud bin Celâl Bin Hamûd'un eseridir. Bu kitabenin devamı sağ üsttedir. Bunun ancak üst iki satırı okunabilmiştir.

2 — Fİ SENETE SAMET EL HİCRİYE
Tercümesi: Hicri yılların Samet senesinde, Her iki kitabenin birden tercümesi: Bu eser Hicretin Samet yılının üstürlab san'atkârı Mahmud bin Celâl bin Hamûd'a aittir.

3 — Kitabe stilize bir yazı ile olup bundan da bazı kelimeler okunmuştur.

“K??GARBÎ .....NISFI İLLAL-LAHÎ .....” gibi Üstürlabın askı yerinin bağlandığı kısım üçgen tepelik biçiminde oyup önde ve arkada alçak röliefle rumi ve hatalı kompozisyonludur. Bu motiflerin zemini siyah boyalıdır. Askı yerinin üstürlaba rapt edildiği ön ve arka kısmında çok stilize edilmiş bir yılan başı belirmektedir.

Üstürlap XIII. yüzyıl Selçuklular devri yazı ve süsleme özelliklerini aksettirir.

Sıra No.: 3

Env. No.: 2970

13,5×11,5 cm. çapındadır. Pirincden yapılmış olup her tarafı siyah çılalıdır. (Resim 6).

Ön yüzünde oymalı plâkası bulunup üzerinde yazı ve rakkamlar vardır. Tüm üstürlabın yazı ve süslemeleri ince tel halinde altın kakmadır. Bazı yerlerinde gerek oyma gerekse kakma olarak Selçuk düğümü süslemeleri vardır. Askısının bağlı olduğu tepeliği üçgen bir alınlık şeklinde olup karşılıklı iki deliği vardır. Bunun da üzeri altın kakma ile kıvrım dal süslemelidir. Kenarları tırtıllıdır. Süslemenin orta yeri palmet şeklindedir. Bu palmete bağlanan kulpu ön ve arkadan stilize yılan başı şeklini almıştır. Kulpun sırtı da yılan sırtı motiflidir. Benzer bitkisel süsler tepeliğin arka yanında da tekrarlanır.

Üstürlabın arka yüzü; Esas bedenini teşkil eden bu kısımda üstürlabın mihrine rapt edilmiş hareket edebilen ve iki ucunda bunun da yıldızlara bakmaya yarayan iki deliği bulunan bir çubuğu

vardır. Bu yüzde bir çok hendesi taksimatlarda olup aralarında kitabeleri vardır. Bu kitabelerin tümü de altın kakmadır. Bunlar dörtgen biçimindedir.

I. AMELE HAZA EL CEDVEL EL MUBAREK LİH İHRAÇ DERECED EL ŞEMS MURAKABIN AL ŞUHR EL KOBT.

Tercümesi: Güneşin derecelerini temin için bu mubarek cedvel (Üstürlab) Kopt takvimine göre yapılmıştır.

II. SANATE EL FIKARA LİLLAH HASAN BİN ÖMER EL NAKKAŞ BİMİSİR Fİ SENE AHD1-I VE SEMAİN VEJ SİTTE MİE MİN EL HİCRETİ ÂLİ SAHİB ÜL İSLAM.

Tercümesi: Mısır'ın hicri 681 (M. 1282) yılı nakkaşı ve Allahın fakir san'atçısı yüksek İslâmın sahibi Hasan bin Ömer'dir.

Kitabesinden de anlaşılacağı üzere bu üstürlap Mısır'da Emeviler devrinden itibaren muhtelif san'at kollarında varlık göstermiş ve bilhassa Akdeniz uygarlıklarını islâm kültürüne nakletmekle maruf bir zümrenin san'atkarı, Kopt asıllı bir ustanın elinden çıkmıştır. Kopt takviminin de ele alınarak bu üstürlapda işleniş kültürlerin biri birine etkisi olayının diğer bir örneğidir.

Mısır'da Kopt zümresi M. V.-VI.-VII. yüzyıllarda islâm kültürünün erken devir teşekkül çabasında Helenistik devir sentezlerini nakletmişlerdir. Halifeler Kopt ustalarını bir çok san'at kollarında kullandıkları gibi sonradan san'at tarihçileri tarafından Tiraz adıyla anılan Emevi devri kumaşlarını dokuyan fabrikaları bu kopt ustalarına kurdurmuşlar ve işletmişlerdir. Mısır çevresinde Koptların getirmiş oldukları yenilikler ve etkileri Emevi devrinden sonra Abbasiler zamanında da XI. yüzyıla kadar canlı olarak devam etmiştir.

Sıra No: 4

Env. No: 2971

19×17 cm. çapında piringtendir. (Resim 7)

Ön yüzünde; açık oyma olarak yapılmış ve değişik yönleri gösteren sivri uclu, kıvrık boynuz biçimli işaret çıkıntılı, dai-

reli ve muhtelif geometrik biçimli boşlukları bulunan bir plakası vardır. Bu palaka üstürlabın esas gövdesine ortada üstü yedi nokta ile süslü bir vida ile rapt edilmiştir. Altında aynı vidalı mihvere ortalarındaki deliklerle bağlanan gerek ön yüzlerinde ve gerekse arka yüzlerinde meridyen ve paralel daireleri ile küfi yazılı derece rakkamları ve muhtelif astronomik astrolojik değerler bulunan 1 mm. kalınlığında altı adet piring plakası daha bulunur. Süslemeler, çizgiler, ve küfi yazıların tümü hafif oymadır. Üstürlabın arka yüzünde ve merkeze rapt edilmiş iki yüzünde iki göz deliği bulunan, yıldız yüksekliği ölçmeye yarıyan bir yelkovanı da vardır. Bu yelkovanın bastığı yüzey oyma sureti ile muhtelif astronomik yazılı, rakkamlı ve küfi kitabelidir. Üstürlabın kulp askı yerinin arka kısmında küfi bir kitabe vardır. Ön yüzünde ise ekvator serisinin evvelce adları belirtilmiş oniki burcunun isimleri görülür.

Kulp yeri arkasındaki küfi kitabenin metni:

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM HÂZA SANAAHU MUHAMMED BİN BETÜL EL HAMAİRİ Bİ MEDİNET İŞBİLYE Fİ SENET HAMSEYN LİK HİCRETE.

Tercümesi: Bimillahirrahmanurrahim, bu san'at eseri İşbilye şehrinde Hamairi'lilerden Muhammed bin Betüt'ündür. Hicretin 650 (M. 1210).

İşbilye, İspanya'da Endülüs'de Sevil şehridir. San'atkârın aslen Hamairi kabilisinden olduğu ve Sevil şehrinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kitabe aynı zamanda üstürlabın bir astronomik—astriolojik alet olarak XIII. yüzyılda bütün islâm aleminde nasıl yaygın olduğunu da gösterir. Bu devirde kullanımını Endülüs'den Semerkant'a kadar yaygın bir sahada görmemiz mümkündür.

Bu çevrelerin üstürlap imâlatçıları ve san'atçıları aletî bilgisel araştırmalarının yanı sıra geliştirmişler, ona gerek yeni ilmi ve süsleyici unsurlar katmışlardır.

Bu üstürlabın arka yüzünün ortasında ayrıca mesafe ölçme cetvelleri ile ilgili bir yazısı daha vardır.

Sıra No. 5

Env. No.

20×16 cm. çapındadır. Pirincen yapılmıştır. (Resim: 8-9).

İçinde yazılı ve rakkamlı beş pirinç plakası vardır. En üst yüzünde ise oymalı ve muhtelif istikâmetleri gösteren boynuz şeklinde işaret uclu plakasının üzerindeki küçük dairede sıra ile ekvator burç sistemini gösteren yazılar vardır. Bunlar, Arapça isimleri ile yazılmışlardır.

1 – Hamil, 2 – Sevr, 3 – Cevza, 4 – Se-retan, 5 – Eset, 6 – Sümbüle, 7 – Mizan, 8 – Akrap, 9 – Kavis, 10 – Cedi, 11 – Delv, 12 – Hût.

Üstürlabın askı yeri yine üçgen bir alınlık şeklinde olup önden ve arkada sade süslemelidir. Bunun arkasında AMEL-İ YUSUF kitabesi vardır ki sanatçısının adını gösterir. Yine arka yüzünde geometrik taksimatla, üç yerinde ZALİ İKDAM YEDİ, ZALİ MÜSTEVİ ve ZALİ SELLENİ SAY 12 gibi astrolojik tabirler yer alır. Bu yüzündeki hareketli yelkovanı merkeze vida ile bağlı olup iki ucunda iki deliği ve iki kertiği vardır.

Üstürlap genel özellikleriyle geç devre aittir. Muhtemelen XVIII. yüzyılın II. yarısına aittir.

Sıra No: 6

Env. No:

35,5×26 cm. çapında olup pirintendir. 8 kg. ağırlığındadır. (Resim 10-11). Esas üstürlap gövdesinin iç yüzünde geometrik taksimatlar arasında astronomik ve astrolojik ve bu ilimlerle ilgili çeşitli arapça değişimler, rakkamlar, ve coğrafi bölgelerin adları yazılıdır. Basra, Halep, Aden, Cide, Tayf, vb. Bunlar içleri yazılı daireler şeklindedir. Ortadaki dairede isa Keşan, Musul, Herat, Kâbil Keşmi, Hemedan, Elbuldan, Mısır, Küfe vb. Gövdenin arka yüzünün alt kısmında dörtgenin altlarına ve yanlarına isabet eden boşluklarda sülûs yazı ile yine astronomik tabirler yer alır. Altta, ZALİ SELEMİ İKDAM MÜSTEVİNİ; ZALİ SELEMİ SİTTEYNİ ESABİİ MÜSTEVNİ. Sağ tarafta, SALİ SELEMİ İKDAM MAKUS; sol tarafda SALİ SE-

LEMİ SİTTEYNİ EBABİ MÂKUS. Dörtgenin içinde ise; yukarı kısmında, CEDVEL-İ FAZL-I EL DELÛ. Üstürlabın alt yarım dairesinde ise altalta üç yarım daire şeklinde astronomi ve astrolojide kullanılan yarım kürelerin burç isimleri ile gezegenler yazılmıştır. Birinci dairede 28 adet burç. İkinci dairede 12 adet ekvator burcunun adları, Üçüncü dairede ise sıra ile gezegenlerin adları yazılıdır. MÜŞTERİ, ZÜHRE, UTARİT, MERİH, ZUHAL, bu gezegen adları değişik sıra ile üç defa tekrarlanmaktadır. Son tekrarlanmadada ŞEMS ve KAMER de yer alır. Üstürlabın yan kısmında yapanın kitabesi bulunur. (ŞERAFEDDİN HASAN BİN MERHUS EL HÜSEYNİ BİN HAN CEMALEDİN DİN BİN MEHMED MAKSAM BİN İSA . . . . . EL ÜSTÜRLABİ SENE SELÂSE VE MİTEYN ELF, H. 1103, M. 1691).

Kitabesinden de anlaşılacağı üzere XVII yüzyılın sonuna ait bir eserdir.

Üstürlab askısının takıldığı kısım, bir alınlık şeklinde yükselmekte ve bunun ucunda da bir palmet şekli görülmektedir. Bu alınlığın önü tarama ile geometrik desenlidir. Üstürlabın içinde bir kısmı yazılı bir kısmı da yazısız sekiz adet pirincen dairevi plakaları mevcuttur. Alt yüzünde merkeze bağlı ve yıldızlara bakmağa mahsus yelkovanı ayrıca bir daireye rapt edilmiştir. Bu yelkovanın üzeri harfli ve geometrik taksimatlıdır. Diğer üstürlap yelkovanlarından farklı olarak üzerinde ekvator burçları adları da yazılıdır.

Ön yüzündeki oymalı ve dairevi pirinç plaka ajurlu bir süsleme gösterir. Bu da diğerleri gibi stilize hayvan başlı vidası ile üstürlabın merkezine bağlıdır. Alt kısmına rastlayan küçük bir daire üzerinde yine harfler geometrik taksimatlar ve bu harflerin alt kısmında da ekvator burçları serisi yer alır.

Bu üstürlap XVII. yüzyılın gelişmiş bir örneğidir.

Üstürlabın antik devirlerden beri bilhassa astrolojide kullanılan bir alet olması sebebiyle insanın kaderiyle ilişkili olarak

kültür tarihinde işgal ettiği yere de temas edelim.

ASTROLOJİ:

Yıldızların yeryüzü olayları üzerine etkilerini tayine ve geleceği evvelden tespite çalışan san'ata Astroloji - YILDIZLARI BİLGİSİ denir.

Astroloji bilhassa insanın geleceğini doğum anına göre, o esnada yıldızların gökyüzünde işgal ettikleri mevkilere göre tespite çalışır. Yargı Astrolojisi ile fal ve kehanete taallük eden Kutsal Astroloji doğrudan doğruya insanın kaderi ile ilişkilidir. Doğal Astroloji ise yıldızların hareketlerini etüd eder. Gök küresi astrolojisi yıldızların bilimsel incelenmesidir ki sonradan Astronomi adını almıştır. Astroloji astronomi bilgisinin pratik bir kullanımıdır. Bunda semboller ve manalandırılması esas rolü ifa eder. Bunda gök ve yıldızlar âlemi oniki haneye bölünmüştür. Bu hanelerin herbiri oniki işaretten birine aittir. Her işaretin (sembolün) kendine özgü etkileri, karakteri, arzu ve hevesleri vardır. Bu etkiler aynı amaca doğru gidebilir ya da ters istikamette çalışır. Karışımlar gezegenlerin rollerini, onların uzay kubbesindeki hareketlerini arttırır.

Bu unsurlardan hareket edilerek BURÇ SİSTEMİ (Oroskop) yerleşmiştir. Bu sisteme göre insanın doğum anında gök kubbesinin durumu üstürlapla tespit edilir. Bu noktadan itibaren Burç sistemi diğer deyimi ile talih zaiçesi yıldız sembollerinin sıfatları ve gezegenlerin manalandırılmasıyla çalışır. Diğer yönden de yıldızların insan vücudunun muhtelif yerlerine tayin ettikleri birtakım durumlar ve etkileri elde edilir.

Antik astrologlar hastalıkları önleyebileceklerini, uzay hareketlerinin isyan ve savaşları gösterdiklerini söylerler. Bu san'atın beşiği BABİL'di. Hristiyanlığın doğuşundan birkaç yüzyıl önce Mısır, Hindistan, Antik Yunanistan, Antik İran ve Romada bu bilgilerin geniş tatbikatı vardı. Romalılar, Romada Kaldeli münecçimlere işkence yaparlardı. M.Ö. ikinci yüzyılda Roma imparatorunun geleceğini tespit

etmek kanunen yasaktı. Hristiyanlık ise astrologların düşünceleri şeytandan doğduğunu söyler. Fransız teoloğu ve kardinali Pierre d'Ailly (M. 1350 - 1420) Paris Üniversitesi mensubu olarak astrolojik tekstler yazmıştır. Yine havarilerden Sent Thomas insanlar üzerinde yıldızların etkilerini kabul ettiğini söyler. Astroloji Orta Çağ ve Ronesans devirlerinde Avrupa da çok gelişmiştir. Üniversitelerde okutuluyordu. Devrin hükümdarları saraylarında bir astrolog gurubu bulundurlardı ki bunlar hekim rolünü yaparlardı. Astroloji astronomiden geç devirlerde ayrılmıştır

Antik çağlardan itibaren tanınmış astrologlar:

BEROSE:

Kaldeli rahip, tarihçi ve astronomdur. M.Ö. 330 sıralarında Babilde ölmüştür. Büyük İskenderin muasırındır. KOS adasına yerleşmek üzere Babilden ayrılmış ve burada bir astroloji kursu açmıştır. Bir güneş kadranı icat etmiştir. Eski kaynaklara göre Berose yıldızlar ilminde tam bir kattiyetle konuşuyordu. M.Ö. 280 yılına doğru en eski kaynaklardan faydalanarak bir Babil tarihi de yazmıştır. Bunun bazı kısımları daha geç devirlere kadar gelmiş ve bazı tarihçilerin kaynaklarını teşkil etmiştir.

JULIUS FIRMICUS MATERNUS:

Sirakuzada doğmuş M. 4 yüzyıl astronomu ve latin yazarıdır. Bir cilt halinde ayrı karakterlerde iki eser brakmıştır. Astrolojiye ait olanı MATHESIOS LIBRİ VIII dir. Diğer ise profan dinlerin yanlışlıklarına dairdir, DE ERRORE PROFANARUM RELİGIONUM. Birincisini hristiyanlığı kabul etmeden yazmıştır. İkincisini imparator Konstantinin çocuklarına ithaf etmiştir. Eski putperest kültürlerin tehlikeli olduklarına dair kralî otoriteleri ikaz eden bir çağırıştır. Yeni devlete bu yeni çağırış, bu devirde kitabın şüphesiz ki en büyük orijinalliği idi.

MANETHON:

Mısırlı rahip ve tarihçidir. M.Ö. 3. yüzyılda, 271 yılında II. Ptoleme zamanında AİGUPTİAKA kroniklerini yapmıştır. Firavunları ve diğer Mısır hükümdarlarını

31 sülâle halinde tasnif etmiştir. Herbirinin menşei ve bağlı oldukları bölgelerini belirtmiştir. Yıldızlar ilmi ile meşgul olmuştur.

MARCUS MANILIUS

Latin şairi, imparator Augustus ve Tiberius'un muasıdır. Beş kitap halinde ASTRONOMİCA şiirlerinin yazarıdır. Eski çağdakilerde olduğu gibi kendisi için de astronomi-yıldızları tetkik ilmi astrolojiden - (yıldızların insan kaderi ve mizacı üzerindeki etkileri) ayrılmıyordu.

16. YÜZYILDA

NOSTRADAMUS (Michel de Nostredame)

M. 1503-1566, Fransız astroloğu ve tabibidir. 1555 tarihinde CENTURIES Astrolojik'lerini halka anlatırdı. Onlara yıldızların tetkiki ile öğütlerde bulunurdu. Catherine de Medicis tarafından saraya davet edilerek 1564 tarihinde CHARLES IX'un doktoru olmuştur. Astroloji'ye ait yazılı tekstleri vardır. Bu Centuries'ler yıldızlara bakarak bir nevi gaibten haber verme mahiyetinde idi.

İSMAEL BOULLIAU

Fransız astroloğu ve astronomudur. 1605 de Loudun, 1694 de Paris'tedir. İlk defa olarak bazı yıldızların ışık farklarını tatminkâr bir tarzda izah etmiştir.

Astroloji san'atı 17. yüzyıldan itibaren gerilemeğe başlar.

İslâm çevrelerinde astronomi ve astroloji 19. yüzyıla kadar halkın düşüncesinde birbiriyle ilişkili ve iç içe girmiş durumda mütalaa edilmekte idi. Şu kadarını belirtmek yeterli olur ki İslâm âlemi astronomlara "MÜNECCİM" derler ki bu ad aynı zamanda astroloğlara da verilir. Bundan başka İslâm astronomlarının ve astroloğlarının düşüncelerine ve bazı filozoflarına göre astronomi matematiğin bir kolu olarak kabul edilebilir ve kendi kendine araş-

tırılabilirdi. Astroloji ise tek başına tetkik edilemediği gibi diğer yönden tabii ilimlerin bir branşı olarak da görülürdü. Tıp, kimya v.b. gibi. Bu nazariye daha sonra kurtubalı tabib ve filozof İBN REŞİD M. 1126-1198 tarafından reddedilmiştir. Onun felsefi doktrinleri daha çok materializm ve pantheizme meyilli olduklarından önce Paris Üniversitesi sonra da hristiyan sinodu tarafından mahkum edilmişlerdi.

İslâm astrolojisinde başlıca üç sistem vardır. 1 - MESAİL 2 - İHTİRARAT 3 - TAHVİL-ÜL-SİNİN. Birincisi günlük hayat olaylarını (örneğin, kayıp kimse ya da mal hakkında) aydınlatmak içindir. İkincisi herhangi bir işi yapıp yapmamak için en elverişli zamanı ve zemini seçmek için kullanılırdı. Üçüncü sistem ise doğum günü ile talih tayinidir. Burada gezegene DELİL, gönderilme işine TASYİR, delil'in ulaştığı noktaya da İNTİBA denliyordu. İslâm astrolojisine ait en önemli eserler arasında EL KİNDİ'nin gezegenler hakkında yazdığı eserdir. ALİ BİN RİD-VAN Ptolemaios'un Tetrobiblosuna yazdığı açıklama, EBU MAŞER'in birçok eserleri ve bilhassa MEDHALİ ile TABERİ'nin MEVALİDİ anılmaya değer.

Türk astrolog ve astronomları arasında en ünlüleri Selçuklularda KUTULMUŞ BİN İSRAİL, ALİ KUŞÇU, NASRUDDİN TUSİ, MİREM ÇELEBİ v.b

Osmanlı padişahlarından S. III. Murat İst. Rasathanesini kurmuştur.

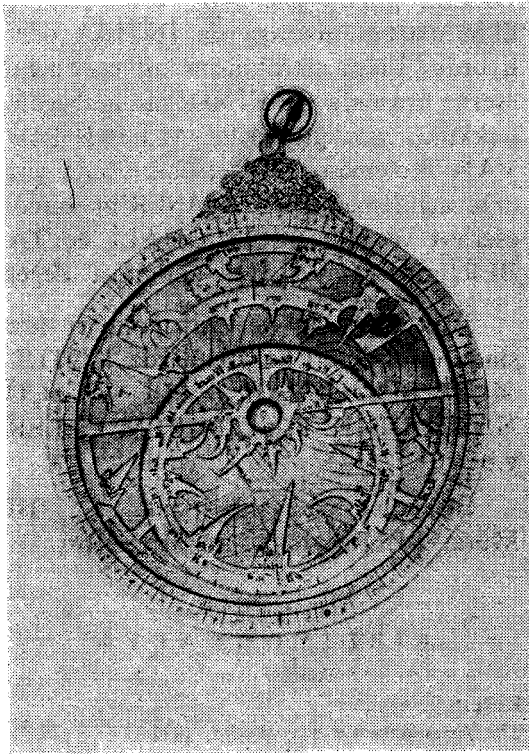
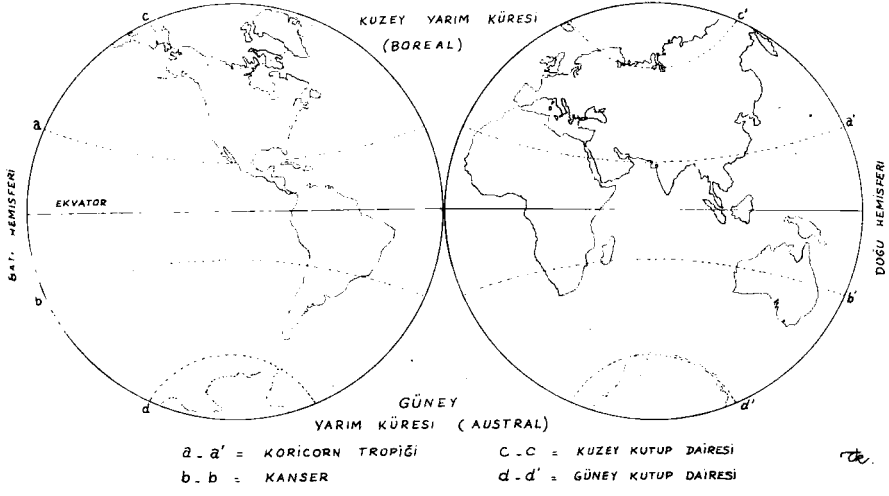
B İ B L İ Y O G R A F Y A

Robert T. Gunter
The Astrolabes Of The World, 1932

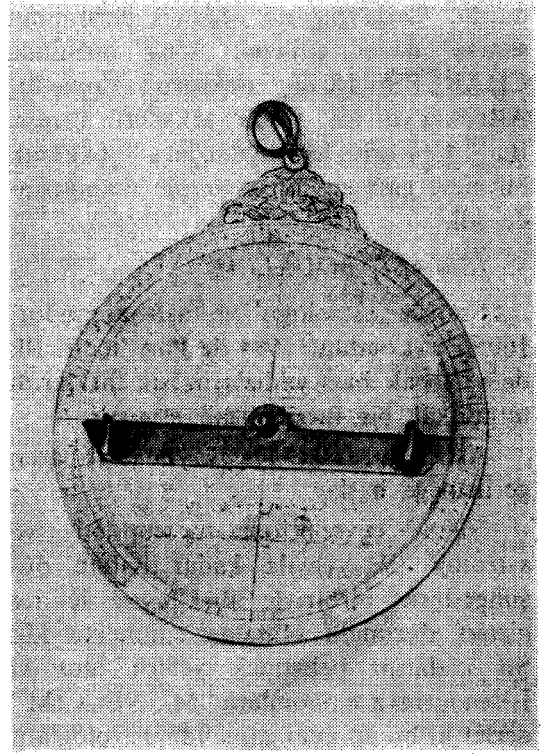
Derek J. Price
Precision Instruments To 1500

Charles Singer
A History Of Technology vol. 3 1957

Encyclopediæ Of World Art vol. 2 1960

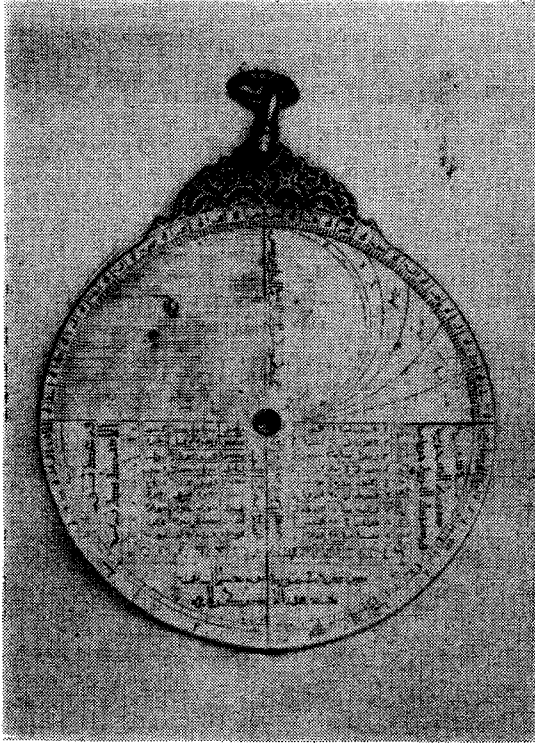

Res. 2

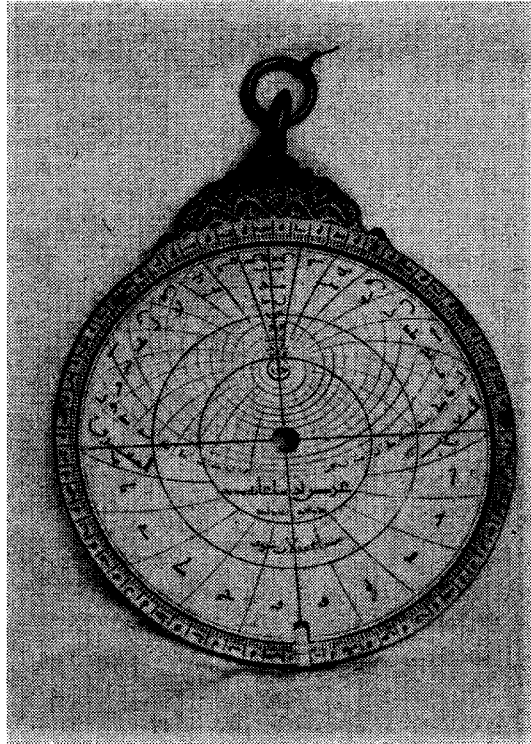

Res. 3

Res. 4

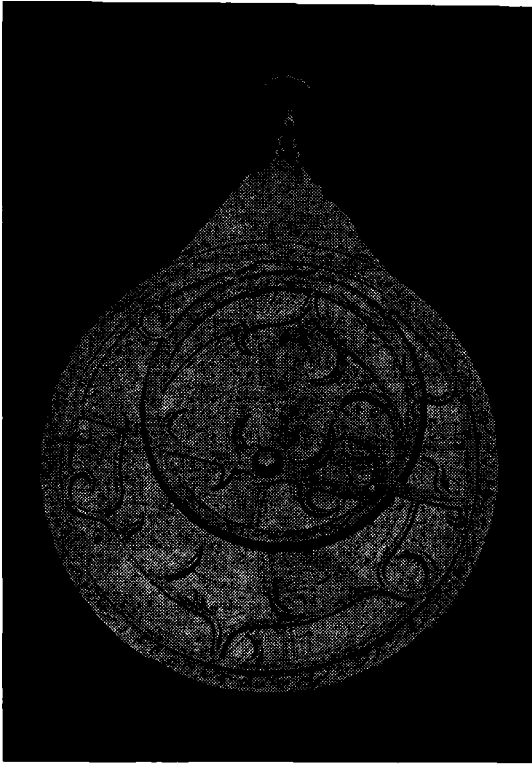
Res. 5

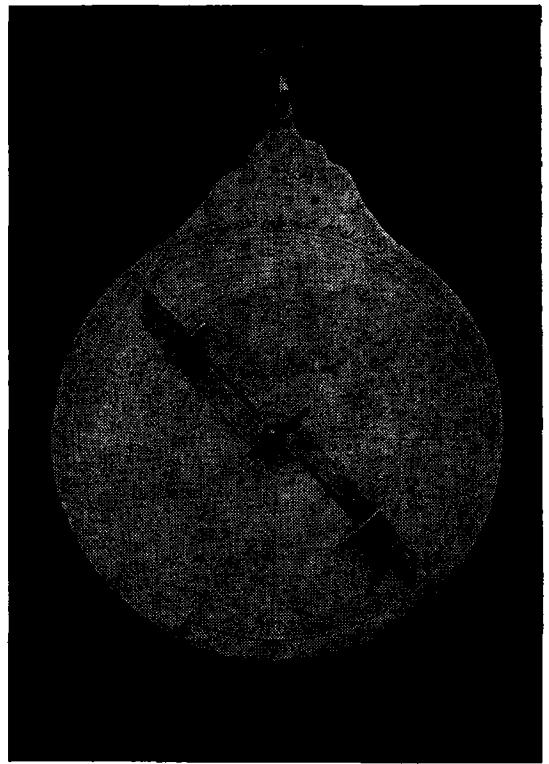
Res. 6

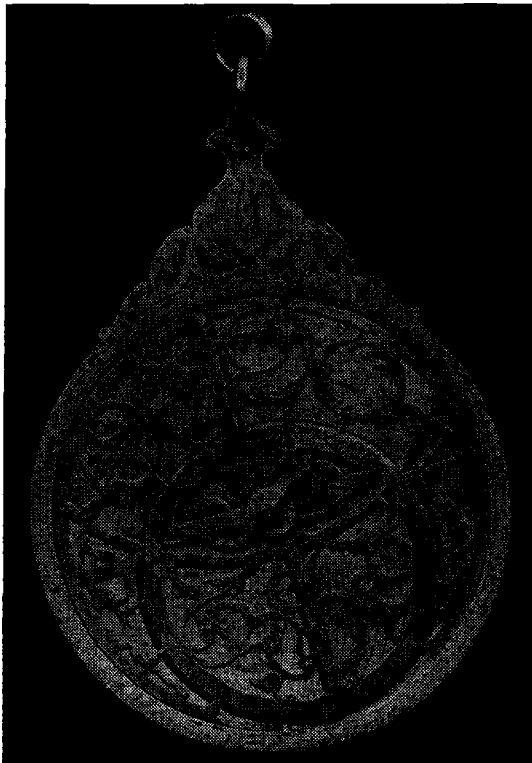
Res. 7

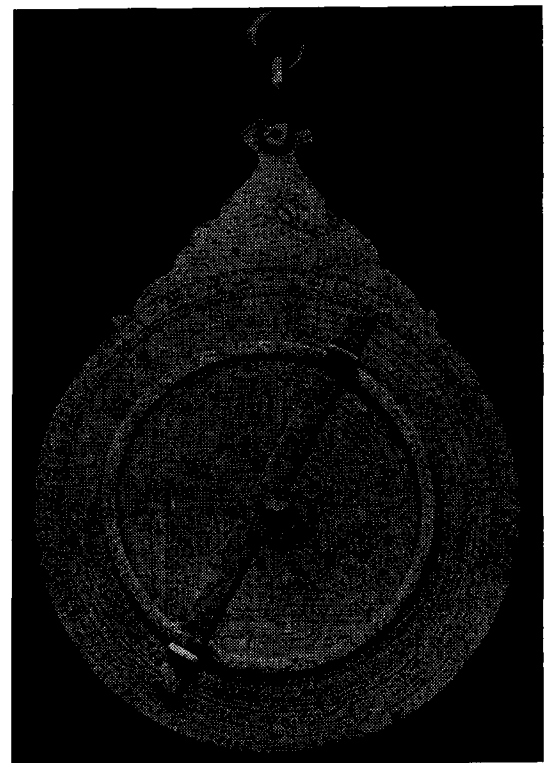
Res. 8

Res. 9

Res. 10

Res. 11